

A globalizáció hatása a vállalati magatartásra

(Néhány kérdésfelvetés)

VERESS JÓZSEF

A kilencvenes években a globalizáció növekvő jelentőségének vagyunk tanúi. A szerző értelmezi a jelenséget, megpróbálja a globalizáció hatásait összegezni a különböző méretű hazai vállalatok esetében. A cégek többsége működése során nem függetlenítheti magát a globalizáció hatásaitól.

Aligha választhattam volna általánosabb címet mondanivalóm kifejtéséhez. Remélem, az olvasó mégis úgy érzi majd – ha a sorok végére ér –, hogy a leírtak konkrétsági foka kielégítő. Természetesen számos vitatható álláspontot is az olvasó elé tárok, vállalom a vitát és a felelősséget.

Szándékom viszonylag egyszerűen megfogalmazható. Az ezredforduló végén kirajzolódó folyamatok ismeretében megpróbálom felrajzolni azokat a lehetséges hatásokat, amelyek a vállalatok, vállalkozások cselekvési mezőit, magatartását érintik.

A kifejtés óhatatlanul egyenetlen, olykor elnagyolt lesz, amit csak kis részben indokolhatnak a terjedelmi korlátok. Rendkívüli módon megnőtt a számításba veendő tényezők száma, egyes tényezők súlya. Egyre inkább nő a nem számszerűsíthető tényezők súlya, jelentősége is. Tulajdonképpen egyelőre nem is túl szerencsés az ismeretek – elsősorban persze a saját ismereteimről van szó – mai fokán ilyen horderejű témáról véleményt alkotni. Ugyanakkor sorsszerűen és paradox módon kevés idő áll rendelkezésre, mert a globalizáció rendkívüli felgyorsulása, a magyar EU-csatlakozás konkrét dilemmái, a nemzeti gazdaságpolitikák értelmezési tartományainak és értékkészleteinek szűkülése, illetőleg univerzálódása gyors válaszokat vár (ma) még az országok szintjén talán egy utolsó, saját stratégián alapuló, a vállalkozások mozgásterét jó irányban és érdemben befolyásolni képes döntéssorozat érdekében.

A hazai vállalkozások esetében mérettől függetlenül kiemelkedően fontos kérdés, hogy a piaci adottságok mellett a makrokörnyezet, a pénzügyi és jogi szabályozórendszer, a kormányzati gazdaságpolitika, valamint a gazdasági stratégia milyen *kalkulálható* jelzéseket közvetít feléjük.

A fenti összefüggések boncolgatására vállalkozik a tanulmány.

Veress József, DSC. Tanszékvezető, egyetemi tanár a Budapesti Műszaki- és Gazdaságtudományi Egyetemen.

A kilencvenes évek második felének talán leggyakrabban használt fogalma – különös tekintettel a társadalomtudományokra – a globalizáció. Bár magának a kategóriának egzakt és árnyalt definíciója még várat magára, s ez a cikk sem tesz kísérletet a hiány pótlására, a közgazdasági folyamatok egyértelműen elemezhetők. A pénzügyi gazdaság súlya a reálgazdasághoz képest egyre inkább nő, az elmúlt néhány év egyértelműen bizonyította, hogy az előbbiben lezajló válságok – amelyek persze reális okokra is visszavezethetők – súlyos kríziseket szülnek olyan régiók, országok esetében is, amelyek viszonylag távol fekszenek az „epicentrumtól”.

Az a sejtésem, hogy a globalizáció az elmúlt években – pontosabban a kilencvenes évtized harmadik harmadában – totálissá vált. Tudatában vagyok annak, hogy sokan a globalizációt nemcsak tartalmilag, hanem időbeni lefolyását illetően is organikusnak tekintik, és századokra vezetik vissza a kezdetét. Magam azokkal értek egyet, akik új dimenziót látnak a közelmúlt történéseiben. Lényegében négy tényező együttes és időben azonosan koncentrálódó hatásának mintegy szinergiájaként tekintem a globalizációt totálisnak. Ezek a tényezők a következők:

1. A világ egyközpontú lett. Bár a Kelet-Európában lejátszódott politikai fordulatok óta tíz év telt el, csak mostanában lett szembetűnő és egyértelmű, hogy a korábban szembenálló két világrendszer lényegében folyamatos zsigorodását a szinte korlátlan amerikai vezető szerep kíséri. (A kínai gazdaság természetesen nem elhanyagolható nagyságrend, s ezt éppen az ott levő mintegy 300 milliárd dollárnyi külföldi tőke jelzi, ám Kínának a hadászati-katonai hierarchiában elfoglalt jelenlegi helye az ország „világvezető” szerepét nem teszi reálissá.)

2. Az internet és általában az információs technológia robbanásszerű fejlődése korábban elképzelhetetlen mértékben lerövidítette az információhoz jutás idejét.

3. A pénzügyi gazdaságban az itt nem részletezendő okok miatt viharok, harcok és válságok fordítják ki a reálgazdaságot – regionális, nemzeti és uniós szinteken – működése „normális” medréből.

4. Az ország mint kategória, sőt eddigi történelmünkben meghatározó időn keresztül alapkategória egyre inkább jelentéktelenné válik. A tágan értelmezett újraelosztási típusok közül már alig van olyan, amely esetében az ország tekinthető alapegységnek, fő vonatkoztatási bázisnak.

Természetesen a fenti négy tényező nem tekinthető függetlennek egymástól. A következményeket egyelőre nem lehet (akár közelítőleg) pontosan felmérni. Itt csak egy további sejtésemre szeretném felhívni a figyelmet. A mikroökönómia egyik alap-, illetve előposztulátuma, majdhogynem axiómája, miszerint a fogyasztó a király, egyre kevésbé tartható. A fogyasztót meggyőzni képes erő, a versenytársakat elsöprő erő igazán a király.

Milyen egybehangzóan és meggyőzően állították a monetaristák – elsősorban *Friedman* – és a német szociális piacgazdaság atyjai – elsősorban *Erhard* –, hogy a gazdaságra értelmezett szabadság legfontosabb feltétele a versenybe való belépés szabadsága. Aki valamilyen terméket ugyanolyan minőségben, de olcsóbban kínál, mint versenytársai, vagy ugyanazért az árért jobb minőséget kínál, az nem szorítható ki a piacról. Hol van már – a kivételektől eltekintve – a versenytársak egyenlősége? Miközben egyre szofisztikáltabb szabályokat foganatosítanak a monopolpozíció kialakulása ellen, illetve azok felszámolásáért, annál nyilvánvalóbb a pénzügyi és vállalatbirodalmak, a kereskedőházak koncentrált hatalma. Az utóbbiak működésében lehet eklatánsan látni, hogy mennyire „kétértelművé” váltak a verseny etikájára és szabadságára vonatkozó egyébként helyes nézetek. A kereskedőházak teljesítik a kívánalmakat. A (kis) ver-

senytársak kiszorításáig, pontosabban azok ellehetetlenüléséig ugyanazt olcsóbban adják, és a jobb minőségért nem kérnek többet. A mögöttük lévő, eredetét tekintve nem minden részletében tisztázott eredetű hatalmas tőke ezt lehetővé teszi. A versenytársak kiszorítása után az árpolitika természetesen változik.

A hazai feladatokról

Az 1. és a 2. sz. táblázat a magyar gazdaságpolitikának a szerző szerinti legfontosabb feladatait mutatja be két választási ciklus kezdetén, 1994-ben és 1998-ban. A feladatok közötti különbség egyértelmű. A megoldandó dilemmák egyik része örökölt, ezen belül számos dilemma nem az „áthúzóadás” okán, hanem a probléma megkerülése miatt maradt porondon. A feladatok másik része már a globalizáció totálissá válása miatt, illetve az EU-csatlakozás vélhető időhorizontja miatt került hangsúlyosan elő (stratégia, humán infrastruktúra fejlesztése).

1. táblázat

Megoldandó feladatok, lehetséges módszerek, 1994

Feladatok	Módszerek
(A mágikus „4+2” szög) 1. Stabilizáció és modernizáció 2. Külső és belső egyensúly javítása 3. Infláció keretek között tartása 4. Munkanélküliség mérséklése +1 Szociális feszültségek csökkentése +2 Adóssághmenedzselés	<p>A) NEM KÖZGAZDASÁGI LÉPÉSEK</p> <ul style="list-style-type: none"> - A választás utáni vákuum minimalizálása - Bizalomszerzés külföldön és belföldön - Dereguláció - Demonstratív (takarékosági) intézkedések - A kormányzati intézményrendszer korszerűsítése - Az érdekképviseltek érdemi bekapcsolása - Aktív kül- és külgazdasági politika minden irányban <p>B) A GAZDASÁGPOLITIKA „AGYA”</p> <ul style="list-style-type: none"> - Az állam (kormány) gazdasági szerepének világos és felelős definiálása (tartós és leépülő elemek, struktúra és regionális elképzelések) - Döntés a gazdaságpolitika pénzügypolitikájáról <p>C) KIEMELT LÉPÉSEK A KÖZGAZDASÁGI SZABÁLYOZÁSBAN</p> <ul style="list-style-type: none"> - A megtakarítások befektetéssé konvertálása - Pragmatikus közelítés a privatizációban - Az agrárszféra finanszírozási hátterének kidolgozása - Ütemterv az államháztartási reform valamennyi elemére vonatkozóan

Világos, hogy az 1990-es évek tanúsították: a gazdaságpolitikáról Magyarországon csak vagy főleg közgazdasági és akár társadalompolitikai alapon nem lehet vitát folytatni. A belpolitikai viták lenyomatai, a kormányok klienspolitikája a hatalmi pozíciók egymást követő személyzeti ügyeiben, a bennfentes információk birtoklásáért folytatott harc e tekintetben bizonyító erővel hatnak. Demonstratív példa erre a Bokros Lajos nevéhez kötődő stabilizációs program négyéves (tehát nem jubileuminak számító) évfordulója. A napi és a szakhetilapok – amelyek természetesen függetlenek – aszerint méltatták vagy marasztalták el a programot, hogy milyen értékek hordozását tartják (éppen) fontosnak.

Megoldandó feladatok, lehetséges módszerek, 1998

Feladatok	Módszerek
(A mágikus „4+2” szög) 5. Növekedés, modernizáció 6. Külső és belső egyensúly keretek között tartása 7. Infláció mérséklése 8. Munkahelyteremtés +1 Szociális feszültségek csökkentése +2 Belső adósságmenedzselés	A) NEM KÖZGAZDASÁGI LÉPÉSEK – A választás utáni vákuum minimalizálása – További bizalomszerzés külföldön és belföldön – Dereguláció-jogharmonizáció – Demonstratív (takarékosági) lépések – A kormányzati intézményrendszer korszerűsítése – Az érdekképviseltek érdemi bekapcsolása, korporáció – Aktív kül- és külgazdasági politika minden irányban – Humán-infrastruktúra fejlesztése B) A GAZDASÁGPOLITIKA „AGYA” – Az állam (kormány) gazdasági szerepének világos és felelős definiálása (tartós és leépülő elemek, struktúra és regionális elképzelések) – Döntés a gazdaságpolitika pénzügypolitikájáról – EU-stratégia és taktika C) KIEMELT LÉPÉSEK A KÖZGAZDASÁGI SZABÁLYOZÁSBAN – A megtakarítások befektetéssé konvertálása a reálgazdaságban – Az agrárszféra finanszírozási hátterének kidolgozása – Ütemterv az államháztartási reform valamennyi elemére vonatkozóan

Sajnos nem is a szakmai iskolák csapnak össze elsősorban – bár összecsapnának –, hanem a különböző érdekek mögé felsorakozó, de politikai lobbierővel bíró csoportok. Nem kétséges, hogy a globalizáció önmagában a pénzügyi tőke által támogatott, az univerzálódást segítő változatokat hozza jobb erőpozíciós helyzetbe. Az egészségügyi reform részben a közelmúlt nyugdíjreformja, a privatizációs döntések nem kis része ezt eklatánsan bizonyítja.

A mindenkori kormány azonban a döntéseket nem kerülheti el, vagy ha mégis azt teszi, hordoznia kell annak felelősségét.

A stratégiáról, illetve a stratégia szükségességéről

Az 1998-ban hivatalba lépett kormány átalakította a kormányzati struktúráját. A Pénzügyminisztérium, a Gazdasági Minisztérium és a Miniszterelnöki Hivatal egyaránt hozzákezdett a gazdasági stratégia kidolgozásához. A többszöri határidő-módosítás (1998. október, 1999. március) sejteti: a feladat nem egyszerű, és műfaját illetően részben nem is biztos, hogy egyetértés van, részben pedig a tervezetek alapján valószínűsíthető, hogy inkább egy 2002-ig tartó cselekvési programról lehet szó, semmint szorosan vett átfogó stratégiáról. Nem lehetséges a tanulmány írásának idején explicite minősíteni a programtervezeteket – hiszen azok önmagukban, régi szokások kontinuitásaként nem nyilvánosak –, annyi azonban világos, hogy inkább gazdaságmenedzselő, semmint gazdaságátalakító jellegűek. Ez önmagában se nem pozitív, se nem negatív minősítés – bármelyik gazdaságpolitikai iskola vagy irányzat oldaláról közelítsünk is a dilemmákhoz. Az, hogy a mainstream gondolatmenetét követik e tervezetek, azt demonstrálja, hogy a magyar gazdasági és társadalmi vezetés feltétel nélkül eleget akar tenni már jóval

az EU-csatlakozás előtt is a Washingtoni Konszenzusból következő *comme il faut*-nak. (Ilyen értelemben természetesen a monetarista, illetve a liberális közgazdasági gondolkodók nézeteihez áll közel a program.)

Ebből a kiindulópontból lehet felvetni azt a kérdést, hogy miért kell stratégia és az milyen jegyeket viseljen? Erősen leegyszerűsítve a következő pontok tartalmazznak egy lehetséges választőredéket.

a) A kilencvenes évek magyar gazdaságtörténete sűrűn szolgáltat példát az elmulasztott lehetőségekre. A mindenkori kormányzat állandóan a világ vezető országaira és nemzetközi pénzügyi intézményekre figyelve, ezek gondolkodását és véleményét szimulálva defenzív magatartást tanúsított, majd egy idő múlva mind a külföldi, mind az itthoni vezető tisztségviselők úgy nyilatkoztak, hogy igen, az adott lépés indokolt volt, meg kellett (meg lehetett) volna tenni, no de ez (az) a hajó már elment. A stratégiában fel kellene tehát mérni, hogy vannak-e (vannak!) még a kikötőben hajók, vagy akár csónakok, és meg kellene azokat tartani.

b) Többek között Írország, India, Izrael és Portugália példás gazdaságátalakító gazdaságpolitikai bizonyítják, hogy az a) pontban megfogalmazottak, illetve körülírtak piacgazdaságban sem szokatlanok. (A már elment hajókra néhány példa: adósságmenedzselés közvetlenül a politikai fordulat után, piacvédelem-piacnyitás, a privatizációs bevételek felhasználásának portfóliója, a kereskedelmi láncokkal kapcsolatos piac- és versenyszabályozás hiánya stb.)

c) A globalizáció totalitásából következik, hogy regionális, országos és uniós szinteken, illetve azokon belül is rendkívüli hierarchia alakul ki a sikeresség, a fejlettség szintjétől függően. Ha a folyamat nem törik meg – amire ma semmi sem utal –, akkor még egyértelműbbé válik, hogy Magyarország marginális, de maga által még alakítható szerepet tölt majd be tartósan a világban. Ennek lényege, hogy a fősodrást képviselő multik hazai tevékenységén túli mozgásterületet lehet és kell tartalommal megtölteni. (Ez nem zárja ki, hogy Közép-Kelet-Európában néhány „saját” multi legyen.) Valószínűsíthető, hogy elsősorban utánpótlás-nevelők leszünk, lehetünk. Ismét túlzottan leegyszerűsítve: a prosperáló és növekvő vállalkozásaink, ha méretében eltalálnak egy, a fősodor számára is szignifikáns nagyságrendet, akkor azt a céget megveszik, illetve jó áron el lehet adni. Amikor a vállalkozás a serdülőből az ifibe, vagy a juniorba kerül, jöhet a következő „nevelés”. Emellett persze rendkívüli jelentőségűek a kis piaci rések megtalálására és kivonulására irányuló törekvések. A stratégiának egyik központi eleme lehet(ne) e szemléletmódosulás eszközrendszerének kialakítása szingapúri módra, clusterekben gondolkodva.

d) Az EU-bürokraták képzése és felkészítése kulcskérdés. Nem csillogó tehetségekre, stratégiákra, hanem türelmes, több nyelvet kiválóan beszélő, toleráns, empatikus, a kis eredményeket is megbecsülő hivatalnokokra van szükség nagy számban.

e) Az alap kutatásokról még inkább a fejlesztési és az innovációs kutatásokra kell átvinni a hangsúlyt, meghajolva a realitások előtt. (A realitások nem a szellemi, hanem a pénzügyi tőkére vonatkoznak.) A társadalmat fel kell készíteni az információs technológia térhódításainak következményeire.

f) Az agrár- és infrastruktúra-politikában sürgős döntésekre van szükség. A döntések irányát a fenti pontok meghatározzák. A nagy elosztási rendszerek reformjában egészen az EU-csatlakozásig a pazarlások csökkentésére irányuló erőforrásoknak, semmint az egyedüli jó megoldásoknak beállított piacentrikus megoldásoknak kellene dominálniuk. (Különösen vonatkozik ez az egészségügyre.) Ki kell várni és majd ki kell tapintani azt az inflációs pontot, ahol a lakosság legalább harminc-negyven százaléka már nem vesztetnek tartja magát a piacgazdasági átmenet folyamatában.

A hatásokról

Igen vázlatosan fejtem ki az előző részekben megfogalmazottak hatásait a Magyarországon (is) működő cégekre vonatkozóan. Valamilyen mértékben valamennyi cég érintett, de a törpe vállalkozások, a kvázi-fantomcégek és az egészen kicsiny piaci rések kihasználói, betöltői esetében a hatások elhanyagolhatók. A most következő csoportosítás közel nem teljes, és az egyes típusoknak is vannak közös jellemzőik, sőt olykor egy cég több típusba is tartozhat.

Multinacionális cégek

Egyértelműen követhető és kimutatható az egyébként logikailag természetes egyenrangúsítás. A szerkezeti uniformizálás domináns. Nagy a belső hierarchia. A személyzeti politika jellemzője, hogy különösen az alsóbb szintekre inkább a nagy terhelést bíró, olykor a legegyszerűbb feladatokat is kritika nélkül elvégzőket, semmint a kreatív, gyorsabban reagáló fiatal szakembereket alkalmazzák. A magyar topmenedzserek bére és autómárkája átlagosan negyven százalék a fejlett országokban működő hasonló multirészlegek vezetőihez képest. (Az eddigiek többé-kevésbé a privatizált kereskedelmi bankokra is vonatkoznak.) A bedolgozói kör csak ritkán kerül ki a hazai cégek közül.

Külföldi többségi tulajdonban lévő vállalatok

Az előző körhöz annyiban hasonlóak, hogy a fő tulajdonos piaci részesedése alapján elfoglalt helye determinálja a cégek jellemzőit. A számvitel és a vállalatfinanszírozás szabályai határozott lépések után azonossá válnak a cégek között. Különösen az értékesítési és a marketing tevékenység egyenáramosított.

Hazai tőzsdei cégek

A folyamatos tőkéhez jutás érdekében comme il faut magatartásra törekednek. Jó-részt márkát jelentő termékcsaládjaik menedzselése egyre nehezebb. A legsikeresebbekért megjelennek a horizonton a még nagyobb, az óriás vevők. (Acquisition, merger, takeover – prosperálás esetén is.) Jelentős részük külön elkeseredett harcot vív – kevés eséllyel – a kereskedő láncokkal.

Egyéb hazai nagyvállalatok

Erősen konjunktúrafüggők, nagy részük vegetál, pénzügyi trükköket, számviteli bravúrokat vet be a túlélés érdekében. A topmenedzsment állandóan befektetőket keres és természetesen saját pozícióit is védi.

Hazai közepes vállalatok

Egyrészt érvényesek a hazai nagyvállalatokkal kapcsolatban leírtak. Másrészt erős a kooperációs és a bedolgozói készség. Tőkeutánpótlásuk nehézkes. Bár több lábon állnak, speciális gépeik és berendezéseik miatt részben erőteljesebben konjunktúrafüggők, részben kevésbé rugalmasak. Határozottan jelenik meg a kétfajta számvitel (formális és informális) a cég szempontjából kényszerű alkalmazása. Rohamosan terjed a számla ellenében történő foglalkoztatás.

Itt is erős a kooperációs és a bedolgozói készség. Itt is kétféle a könyvelés. (Akár kettős, akár egyszeres a könyvvitel.) Óriási a munkacentrikusság, a vezetőket is beleértve. Jelentős a feketemunka igénybevétele.

Zárszó helyett

Ha az olvasó az írás különböző ihletésű részeit saját értékei alapján összerakja, akkor kialakíthat egy átfogó képet az általam leírt dilemmákról. Függetlenül attól, hogy mennyire ért vagy nem ért egyet a szerzővel, valószínűleg felvillan számára néhány olyan kérdés, amely eddig kívül esett saját horizontján. Ha ez így van, akkor a tanulmány elérte a célját.

Irodalomjegyzék

- Almási M. [1997]: Üveggolyók. Az ezredvég globális játszmái. Helikon Kiadó.
- Antal L. [1998]: A kiigazítás, ahogy én látom. *Közgazdasági Szemle*, 2. sz.
- Antal L. [1998]: Az átmenet és ami utána következik. *Mozgó Világ*, 6. sz.
- Antal L. [1999]: Veszélyes forduló – vagy csak gyermekbetegség? *Mozgó Világ*, 1. sz.
- Antal L. [1999]: Újra fordulóponton a magyar gazdaság? MKB, Budapest. Kézirat.
- Báger G. – Szabó Felsőci M. [1998]: A Marschall-tervtől az új egyensúlyi helyzetek felé. *Közgazdasági Szemle*, 1. sz.
- Csáki Gy. [1998]: A Horn-kormány gazdaságpolitikája. *Társadalmi Szemle*, 8–9. sz.
- Csikós-Nagy B. [1997]: Magyarország térvesztése a világgazdaságban és a felzárkózás esélyei. *Magyar Tudomány*, 3. sz.
- The Future of the State. [1997] *The Economist*, September 20.
- Dahrendorf, R. [1998]: Egy autoritárius század küszöbén. *Kritika*, január, 13–16. o.
- Kindler J. [1998]: Az érzelmek rehabilitálása. *Kovács*, tavasz, 30–36. o.
- Korten, D. C. [1997]: Tökés társaságok világalma. *Kapu*, Budapest.
- Korten, D. C. [1998]: Élet a tőke uralma után. *Kovács*, ősz.
- Martin Hans, P. - Schumann, H. [1998]: A globalizáció csapdája. Támadás a demokrácia és a jólét ellen. Perfekt.
- Roderik, D. [1997]: Has Globalization Gone Too Far? Institute for International Economics, Washington D.C.
- Sárközy T. [1997]: Az állam és a gazdasági viszonyának átalakulása (avagy a politikai állam végnapjai?). *Mozgó Világ*, 7. sz.
- Simai M. [1998a]: Az Egyesült Államok szerepe a világgazdaságban a XX. század végén. Megújulás vagy hasonló hanyatlás? MTA Világgazdasági Kutatóintézet.
- Simai M. [1998b]: Sebezhető világgazdaság. *Magyar Hírlap*, július 18.
- Soros G. [1997]: The Capitalist Threat, *The Atlantic Monthly*, február.
- Soros G. [1998]: Toward a Global Open Society. *The Atlantic Monthly*, január.
- Surányi Gy. [1997–1998]: The Markets Don't Lie. *Central European Economic Review*, Vol. V., No. 10. December–január.
- Thurrow, L. [1996]: The Future of Capitalism, How Today's Economic Forces Shape Tomorrow's World, New York.
- Veress J. [1997]: Gazdaságpolitika. Látszat és Valóság. Stúdium, 141 p.
- Veress J. [1999a]: Globalization Versus National Economic Policies. *Society and Economy*, 1. sz.
- Veress J. (szerk.) [1999b]: Gazdaságpolitika. AULA.
- Veress J. [1999c]: Gazdaságpolitika. Szűkülő mozgástér – növekvő felelősség. Stúdium.